

Spinoza

Hoorcollege over zijn leven, werk en tijdgenoten

B. SPINOZA
TRACTATUS
THEOLOGICO-
POLITICUS

Door Wiep van Bunge

nrcacademie>

Opname:

Sandro Ligtenberg
(Delft, april 2011)

Stem inleiding:

F.C. van Nispen tot Sevenaer

Mastering:

Frits de Bruijn

Vormgeving:

Aad van den Berg, Bart de Jong

Productie en vermenigvuldiging:

Promese BV

ISBN 978-90-8530-106-6
NUR 77,78

Copyright © 2011

Wiep van Bunge

Alle rechten voorbehouden. Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen, mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, uitgeleend, verhuurd, uitgezonden, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door (foto)kopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

nrcacademie>

Onder de naam NRC Academie organiseert de krant speciaal voor abonnees evenementen met een educatief karakter. Een uitdagende selectie cursussen, lezingen, debatten, hoorcolleges en reizen op het gebied van cultuur, maatschappij en persoonlijke ontwikkeling vindt u regelmatig in de krant en op nrclux.nl/academie

De hoorcolleges van NRC Academie worden geproduceerd i.s.m. Home Academy Publishers, uitgeverij van hoorcolleges en luisterboeken op CD en in MP3. Kijk voor meer informatie op www.home-academy.nl

Deze uitgave is tot stand gekomen i.s.m. Studium Generale TU Delft. Het Studium Generale van de TU Delft verzorgt een interdisciplinair aanbod van lezingen en symposia op wetenschappelijk en cultureel gebied. Kijk voor meer informatie op: www.sg.tudelft.

Prof. dr. Wiep van Bunge is hoogleraar Geschiedenis van de wijsbegeerte en decaan van de Faculteit der Wijsbegeerte aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. Onlangs bekleedde hij aan de Vrije Universiteit Brussel tevens de leerstoel 'De Nederlanden in de wereld'. Hij is de auteur van onder andere *From Stevin to Spinoza* (2001) en (co-)editor van onder andere *The Early Enlightenment in the Dutch Republic* (2003), *The Dictionary of Seventeenth and Eighteenth Century Dutch Philosophers* (2003) en *The Continuum Companion to Spinoza* (2011). Binnenkort verschijnt zijn *Spinoza Past and Present*.

Literatuur

Het oeuvre van Spinoza wordt in het Nederlands uitgegeven in de reeks *Werken van B. de Spinoza*. (Amsterdam: Wereldbibliotheek, 1977 e.v.)

Piet Steenbakkers werkt aan een nieuwe Nederlandse vertaling van de *Ethica*. De meest recente vertaling is momenteel: Spinoza, *Ethica*. Vertaald en ingeleid door Henri Krop. Amsterdam: Bert Bakker, 2008 (vierde druk).

Wiep van Bunge, *From Stevin to Spinoza. An Essay on Philosophy in the Seventeenth-Century Dutch Republic*. Leiden-Boston: Brill, 2001.

Wiep van Bunge, *De Nederlandse Republiek, Spinoza en de radicale Verlichting*. Brussel: VUB Press, 2010.

Herman de Dijn, *Spinoza. De doornen en de roos*. Kapellen: Pelckmans, 2009.

Michael della Rocca, *Spinoza*. New York: Routledge, 2008.

Willem Frijhoff en Marijke Spies, *1650: Bevochten eendracht*. Den Haag: SDU, 1999.

Cis van Heertum (red.), *Libertas Philosophandi. Spinoza als gids voor een vrije wereld*. Amsterdam: In de Pelikaan, 2008.

Jonathan Israel, *The Dutch Republic, 1477-1806. Its Rise, Greatness and Fall*. Oxford: Oxford University Press, 1995.

Jonathan Israel, *Radical Enlightenment. Philosophy and the Making of Modernity, 1650-1750*. Oxford: Oxford University Press, 2001.

Wim Klever, *Mannen rond Spinoza. Portret van een emanciperende generatie, 1650-1700*. Hilversum: Verloren, 1997.

Steven Nadler, *Spinoza. A Life*. Oxford: Oxford University Press, 1999.

Steven Nadler, *Spinoza's Ethics. An Introduction*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.

Michiel Wielema, *The March of the Libertines. Spinozists and the Dutch Reformed Church (1660-1750)*. Hilversum: Verloren, 2004.

I N H O U D S O P G A V E

Spinoza

Hoorcollege over zijn leven, werk en tijdgenoten

Door Wiep van Bunge

CD 1

Spinoza als zeventiende-eeuws filosoof

H1 Amsterdam en Rijnsburg: *Korte Verhandeling*
(track 2-6)

H2 Voorburg: *Tractatus theologico-politicus* (track 7-9)

H3 Den Haag: *Ethica* (track 10-14)

CD 2

Spinoza en de stiefkinderen van het christendom

H4 Collegianten: Pieter Balling en Jarig Jelles
(track 1-5)

H5 Franciscus van den Enden (track 6-9)

H6 Adriaan Koerbagh, Johannes Bredenburg
en Frederik van Leenhoff (track 10-15)

CD 3

Spinoza en de libertijnen

H7 Lodewijk Meyer (track 1-4)

H8 Adriaan Beverland en *Philopater*
(track 5-8)

H9 *L'Esprit de Mr. Benoit de Spinoza* (track 9-12)

CD 4

Spinoza, de Nederlandse Republiek en de Europese dimensie

H10 De Nederlandse Republiek (track 1-6)

H11 De verlichting in Europa (track 7-9)

H12 Negentiende en twintigste eeuw
(track 10-12)

Spinoza als zeventiende-eeuws filosoof

H1 Amsterdam en Rijnsburg: *Korte Verhandeling*

Spinoza wordt geboren in de joodse gemeenschap van Amsterdam. Op zijn vierentwintigste wordt hij verbannen uit de Portugese synagoge en in 1660 vestigt hij zich voor enkele jaren in Rijnsburg. *De Korte Verhandeling* bevat een eerste schets van zijn filosofie die aanvankelijk nog duidelijk de sporen draagt van het cartesianisme.

Waarom waren de denkbeelden van Descartes zo populair in de Republiek? Waarover ging het grote zeventiende-eeuwse debat tussen de 'oude' en de 'nieuwe' filosofie?

H2 Voorburg: *Tractatus theologico-politicus*

In 1663 verhuist Spinoza naar Voorburg, waar hij zeven jaar zal wonen.

In Voorburg schrijft hij onder andere zijn *Tractatus theologico-politicus*, een pleidooi voor de vrijheid van de filosofie dat een diepgaande analyse bevat, zowel van godsdienst en theologie als van de grondslagen van de staat. Dit boek verschijnt anoniem in 1670 en wordt fel bekritiseerd door alle relevante facties binnen de Republiek: de auteur, wiens identiteit niet lang geheim blijft, wordt verdacht van atheïsme. Zijn reputatie ligt in duigen.

H3 Den Haag: *Ethica*

In Den Haag voltooit Spinoza zijn hoofdwerk, de *Ethica*, een boek dat hij tijdens zijn leven niet kan publiceren en pas na zijn dood in 1677 door vrienden wordt uitgegeven. Op grond van een hoogst abstracte metafysica over de plaats van de mens in de wereld ontwikkelt hij een originele kennistheorie, een psychologie en tenslotte een theorie over het ware geluk. Ook dit boek oogst veel kritiek, maar het wordt - deels ondergronds - ook diep bewonderd.

Spinoza

HOORCOLLEGE OVER ZIJN LEVEN, WERK EN TIJDGENOTEN IN NEDERLAND

Spinoza en de stiefkinderen van het christendom

H4 Collegianten: Pieter Balling en Jarig Jelles

Hoe calvinistisch was de zeventiende-eeuwse Republiek? Wat en wie waren de 'Rijnsburger collegianten', met wie Spinoza al in Amsterdam optrok? Balling en Jelles spelen een vooraanstaande rol in de Amsterdamse 'kring' van Spinoza. Zij helpen hem na de ban een nieuw bestaan op te bouwen, behoren tot zijn vroegste leerlingen, en zij proberen een expliciet christelijk spinozisme te formuleren.

H5 Franciscus van den Enden

Spinoza leert in Amsterdam na zijn verbanning Latijn bij Van den Enden, een voormalige jezuïet uit Antwerpen, met wie het slecht zou aflopen.

Van den Enden schrijft in de jaren zestig van de zeventiende eeuw twee belangrijke politieke pamfletten, waarin hij revolutionaire voorstellen doet voor de inrichting van een echte volksregering. Wat was de impact van Van den Enden op het denken van Spinoza?

H6 Adriaan Koerbagh, Johannes Bredenburg en Frederik van Leenhoff

Misschien wel de beruchtste leerling van Spinoza was Adriaan Koerbagh, die in 1669 in de gevangenis zou sterven. Hij was veroordeeld vanwege de voorgenomen publicatie van *Een Licht schijnende in duistere plaatsen*, dat duidelijke sporen vertoont van zijn omgang met Spinoza, maar waarin ook Hobbes wordt geciteerd. Twee merkwaardige spinozisten zijn de Rotterdammer Bredenburg en de Zwolse predikant Van Leenhoff: de eerste wordt spinozist tegen wil en dank, de tweede probeert de opvattingen van Spinoza te slijten als geheel in overeenstemming met het Oude Testament.

Spinoza en de libertijnen

H7 Lodewijk Meyer

Meyer is waarschijnlijk de meest veelzijdige van Spinoza's intimi: arts, literator, schouwburgdirecteur en auteur van het zeer geruchtmakende *Philosophia S. Scripturae Interpres* (1666), waarin hij betoogt dat alleen de filosofie (en meer in het bijzonder die van Descartes en Spinoza) in staat is een eind te maken aan de hopeloze verdeeldheid van het Christendom. Hij gold in brede kring als een libertijn.

H8 Adriaan Beverland en *Philopater*

De merkwaardigste zeventiende-eeuwse 'spinozist' in de Republiek is de jonge classicus Beverland, die aan de hand van Spinoza's *conatus*-theorie meent te kunnen uitleggen wat zich precies heeft voltrokken in de Hof van Eden.

Curieus zijn ook de twee anonieme sleutelromans die aan het einde van de zeventiende eeuw worden gewijd aan een zekere 'Philopater', die we volgen in zijn Werdegang van orthodoxe calvinist tot radicale spinozist.

H9 *L'Esprit de Mr. Benoit de Spinoza*

Aan het begin van de achttiende eeuw doet Spinoza's invloed zich ook gelden in overwegend Franstalige, zogenaamde clandestiene manuscripten, zoals *L'Esprit de Spinoza*. Wat waren dit voor teksten en wie waren verantwoordelijk voor deze tekst? En hoe spinozistisch is *L'Esprit*, dat als het *Traité des trois imposteurs* nog een belangrijke rol zal spelen in de Franse Verlichting?

Spinoza

- 9 -

HOORCOLLEGE OVER ZIJN LEVEN, WERK EN TIJDGENOTEN IN NEDERLAND

Spinoza, de Nederlandse Republiek en de Europese dimensie

H10 De Nederlandse Republiek

Hoe Nederlands was Spinoza? Zijn joodse, Portugese achtergrond gaf hem een enigszins exotisch aspect, maar hij behoort zowel tot het Nederlands cartesianisme als tot het Nederlands republicanisme. Wat was de betekenis van zijn optreden in de zeventiende eeuw? Zijn aanhangers lijken de verwachting te hebben gekoesterd dat zijn filosofie een eind zou kunnen maken aan de godsdienstige verdeeldheid en de staatkundige instabiliteit van de Nederlandse Republiek.

H11 De verlichting in Europa

Volgens Jonathan Israel was Spinoza's filosofie de motor van de 'radicale' verlichting, die op haar beurt weer de 'driving force' was achter heel de Europese verlichting. Volgens Israel was die verlichting op één coherent filosofisch programma gebaseerd, namelijk dat van Spinoza, die gedurende de achttiende eeuw veel populairder zou zijn gebleven dan lang werd aangenomen. Israels these wordt gewogen.

H12 Negentiende en twintigste eeuw

In de tweede helft van de negentiende eeuw presenteert Johannes van Vloten Spinoza als vrijdenker. Na de Tweede Wereldoorlog herontdekken Franse structuralisten Spinoza als monist, naturalist en determinist. Sinds de jaren zestig van de twintigste eeuw boeit de studie van Spinoza wereldwijd. Inmiddels doet zijn filosofie niet alleen dienst als object van academisch onderzoek en filosofische reflectie, maar ook als bron van inspiratie voor de meer levensbeschouwelijke benadering van talloze 'amateurs'.

- 10 -

Andere hoorcolleges van NRC Academie

Van Babylon tot New York

*Hoorcollege over
5000 jaar stads-
geschiedenis*

Sprekers:
Fik Meijer,
Paul Knevel,
Herman Belien

De menselijke toon

*Hoorcollege over
de filosofie
van de moderne
mens*

Spreker:
Ger Groot

Tweede Wereldoorlog

*Hoorcollege over 's werelds
grootste gewapende
conflict*

Spreker:
Maarten van
Rossem

Klinkende geschiedenis

*Hoorcollege over
de westerse muziek-
geschiedenis*

Spreker:
Leo Samama

Vaderlandsliefde

*Hoorcollege over
nationaal gevoel en
nationalisme in
Europa*

Spreker:
Joep Leerssen

Aarde en klimaat

*Hoorcollege over
de geologische
geschiedenis en
toekomst van
onze planeet*

Spreker: Salomon
Kroonenberg

Overspelige vrouwen

*Hoorcollege over
desperate housewives
in de wereld-
literatuur*

Spreker:
Maarten
van Buuren

Christiaan Huygens

*Hoorcollege over de echte
natuurwetenschap*

Spreker:
Vincent Icke

Godsgeloof of atheïsme?

*Hoorcollege over de
filosofische strijd
der wereld-
beschouwingen*

Spreker:
Herman Philipse

De waarde van het woord

*Hoorcollege over
de Nederlandse
literatuur
en cultuur in
de 19e eeuw*

Spreker:
Marita Mathijssen

Het romantische bewustzijn

*Hoorcollege over
de hedendaagse
cultuurfilosofie
van de
romantiek*

Spreker:
Maarten Doorman

Einstein

*Hoorcollege over
de grondlegger
van de moderne
natuurkunde*

Spreker:
Erik Lagendijk

Andere hoorcolleges van NRC Academie

- 11 -

Het Sovjetexperiment

*Hoorcollege over de
moderne geschiedenis
van Rusland*

Spreker:

Henk Kern

Wat is kunstgeschiedenis?

*Hoorcollege over de
geschiedenis
van de kunst als
moderne
wetenschap*

Spreker:

Kitty Zijlmans

Kritisch denken

*Hoorcollege over
het ontwikkelen
van heldere
ideeën en
argumenten*

Spreker:

Johan Braeckman

Cultuurgeschiedenis van Nederland

*Hoorcollege over
de historische
ontwikkeling
van de Neder-
landse identiteiten*

Spreker: Herman Pleij

Levenslot of levenskunst?

*Hoorcollege over de
levensvisies van
grote denkers
en schrijvers*

Sprekers:

Joep Dohmen en
Maarten van Buuren

De taal van muziek

*Hoorcollege over het
begrijpen
van muzikale
ideeën
en composities*

Spreker:

Leo Samama

De geschiedenis van de sterrenkunde

*Hoorcollege over
de historische
ontwikkeling van
ons wereldbeeld*

Spreker:

Govert Schilling

Populisme

*Hoorcollege over de
geschiedenis van
de populistische
politiek in
Nederland*

Spreker:

Maarten van Rossem

Kijk voor meer informatie op nrcacademie.nl

nrcacademie>

